

гл. ас. д-р БОЙЧО СТОЙЧЕВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”, Благоевград

АЛБЕРТ ШЕФЛЕ И НЕГОВИТЕ ВЪЗГЛЕДИ ЗА ДЪРЖАВАТА

ALBERT SCHÄFFLE AND HIS VIEWS ON THE STATE

Chief Assistant Prof. Dr. BOYCHO STOYCHEV

SOUTH-WEST UNIVERSITY “NEOFIT RILSKI”, Blagoevgrad

Abstract: The article is an attempt to present the views of Albert Shefle for the socio-economic reforms, the formation of a new social structure, socialism, in which significantly increased state intervention in economic life. This aspect is outlined on what is to make this change - the transformation of private property into collective. The process of transformation Albert Shefle sees as an evolution that is continuous one and is a result of the struggle between competing capitals. Also indicated are the reasons that he cited as reasons for the change of ownership and increased state participation in economic activity.

It is also regarded the comprehensive feature that makes Shefle the new social structure. Socialism is not the limit of private property claims Shefle. Personal needs under socialism will be satisfied on the basis of private ownership, market-based and collective ownership will solve society's needs. In this economic system, the role of government is palpable. It should remain: first, freedom of choice; second, to organize economic activity based on statistical information by eliminating the anarchy of capitalist production; third, on improving the business of the society by transforming capitalist competition contest the labor fourth, build system just to stimulate private interest rewarding personal service to the public; fifth, to create conditions for increasing economic efficiency; six, destroy private monopolies; seventh, state to effect changes in the existing system of private credit, interest rent rent, which he defined as "a coup."

The new system must combine the best of private initiative and the benefits of collective ownership. It is emphasized that outline the parameters of the new socio-economic system, a. Shefle laid the foundations of the theory of mixed economy.

Key words: private property; change of property; collective property; socialism; public economic administration; mixed economy.

„Алберт Шефле (1831 – 1903) – швабски радикал, ако той живееше днеска в Съединените Щати, ние бихме го охарактеризирали като привърженик на „новия курс“ или като „розов“¹.

Алберт Шефле е един от основните теоритици на орагническата школа и катедер-социализма. Привърженик на позитивизма на О. Конт, Х. Спенсър и диалектиката на Хегел, той разглежда обществото като единен организъм, който може да бъде анализиран на база та на аналогията с биологичните организми. Счита, че развитието на общест-

вото протича в съответствие с Дарвиновите закони, на принципа на борбата за съществуване и неговото органическо единство е резултат от взаимодействието на субективните воли и оценки, които се трансформират в колективно съзнание.

Разглеждането на обществото като жив организъм неизбежно сблъсква Шефле с проблема за ролята и мястото на държавата в социално-икономическия живот. Проблем твърде наболял по времето на Шефле и чиято актуалност има измерение и в наши дни. Въпросът за ролята и мястото на държавата Шефле задълбочено и обстойно анализира в

¹ Шумпетер Й.А. История на икономическия анализ, том II-ри, изд. Прозорец, с.,1121.

произведението „Същността на социализма“¹.

В него, на базата на традиционния за немската икономическа теория, исторически подход, подчертавайки етично-волевата природа на икономическия живот, той търси основанията и пътищата за едно бъдещо държавно присъствие в стопанския живот. Аргументирайки засиленото държавно вмешателство, на базата на променящата се частна собственост, Шефле очертава основните пара-метри на теорията за смесената икономика.

Неговият анализ носи определен „розов оттенък“, но на моменти преминава спонтанно в „червения“ спектър, което създава илюзията за радикално поведение, на един автор, чийто възгледи са твърде консервативни и разбиранията му за обществено развитие се свеждат до провеждането на реформи.

В „червения“ спектър най-точно се вместили възгледите на Шефле за трансформирането на частната собственост в колективна. Радикални по своята същност, те са солидно аргументирани. Шефле разкрива причините, необходимостта, пътищата за промените на собствеността с ясното разбиране, че те са основата, от която зависи мащаба на присъствие на държавата в стопанския живот.

Като основателни Шефле изтъква следните причини, водещи до необходимостта от промяна на собствеността и държавното участие в стопанската сфера.

1. Природата на капитализма стимулира ограбването на работника. Тя е така устроена, че анархистичната конкуренция принуждава буржоата „...доколкото може да изтеглят от прихода на работника и безкрайно да уголемяват собствените си талери. Това явление е

достойно за осъждане и цяла та система трябва да бъде променена“.²

2. В своето развитие частният капитал все по-ясно очертава обществения характер на производството и това е обективна предпоставка за трансформирането му в обществена собственост.³

3. „Победата на такъв социализъм могъществено приготвя съвременното развитие: държавната централизация, същото свойство на съвременните сношения, които са насочени към тяхното съединение в най-грамадни форми, общата икономическа тенденция към произвеждане в големи размери и към концентриране на механическите сили, струпването на едно място работниците при големи производство, възникналото тяхно непокорство към отделните стопани и т.н.“⁴

4. Различните уреждания за връзки между хората са станали „публични“ и „централизирани“ – пощите, телеграфа, железниците. Те в реалната обстановка указват възможността за развитието на публичния сектор и възможността за промени.

5. Процесът на задълбочаване на урбанизацията и нарастването на населението също налагат мащабно държавно присъствие в социално-икономическия живот.

Посочените от А.Шефле причини рисуват картината на протичането на крупни процеси в обществото, водещи до промени които засягат неговите основи. Те са толкова мащабни, че надхвърлят възможностите на пазарния механизъм, като регулатор на стопанския живот да ги обхване. Те категорично водят до разбирането за необходимостта от задълбочаване на държавното присъствие в стопанската сфера. Тези причини недвусмислено сочат за необходимостта от

¹ Социализъм Шефле нарича всяко вмешателство на държавата в икономическия живот

² Шефле А. „Същността на социализма“, В.Д. Поборников, Кюстендил, 1886, с.29

³ Виж по-подробно, пак там с.23

⁴ Пак там с.50

трансформирането на частната собственост в колективна.

Самата промяна на собствеността според Шефле ще бъде резултат от продължителна борба между конкуриращите се капитали, а не в резултат на революционен скок. Тази промяна на собствеността ще доведе до изграждане на нова държава, която ще функционира спазвайки следните принципи: запазване на гражданските интереси; премахване на експлоатацията; колективна собственост върху средствата за производство; лична собственост спрямо труда; човекът да подчини на своята воля икономическите явления; разруши телната конкуренция да се замени от разумна организация.¹

Въпросът за трансформирането на частната капиталистическа собственост в колективна, Шефле разрешава ползвайки определени постановки на марксизма и редица етични и волеви принципи. Значимостта която той отдава на проблема за собствеността е определена от факта, че за него тя е базата за реформи, базата за присъствието на държава в стопанската сфера. На нейната основа той категорично и без всякакви условия формулира същността и основния принцип на социализма: „Замяната на частният капитал (сир. Спекулативния частен капитал за печелене, който се крепи от свободната конкуренция) с „колективен капитал“, сиреч с такъв начин на производство, който като излиза от началото, че средствата за производство съставляват колективна собственост вкупом на всички членове на обществото, да може да вкорени съединена организация на националния труд. Този колективен начин на производство на нещата ще премахне конкуренцията, която сега господства, ще сложи производството на ония богатства, които могат да се произвеждат колективно (коопера-

¹ Виж по-подробно Шефле А., „Същността на социализма“, В.Д.Поборников, Кюстендил, 1886, с.,V

тивно, социално) под ръководството на промишлени учреждения и като осъществява под същото ръководство разпределението на общия (обществения) продукт на всички – съобразно с количеството и обществената полезност от производи телния труд на всеки един човек.“²

Тези колосални социално-икономически промени, Шефле счита, че могат да се осъществят за един продължителен период, който за обществото ще бъде мъчителен и суров. Те са продикувани и са резултат от самото социално-икономическо развитие. Капиталистическият начин на производство, който е първото отрицание на индивидуалната частна собственост, в своето развитие ражда своя антипод – колективната собственост.³ Пътя за нейното реализиране той вижда чрез откупуването ѝ от „сегашните частни собственици“. Това е позната обществена практика, експроприацията на феодалната собственост, извършена от либералите е осъществена по този начин. Но при експроприацията на капиталистическата собственост „...лицата, които подлежат на експроприация ще получат средства само за употребяване, а не и източниците на рента и други средства за производство“.⁴

В рамките на тези разсъждения на Шефле, от пръв поглед бихме могли да определим границите на частната собственост – средствата за производство, източниците на рента са обект на колективната собственост, предметите за „употребяване“ попадат в сферата на частната собственост. Но това е само от пръв поглед и то в рамките на разискването на един проблем, който не третира въпроса за границите на частната собственост. Разбирайки значимостта на проблема, а именно като

² Шефле А., „Същността на социализма“, В.Д.Поборников, Кюстендил, 1886, с.14-15

³ Цитира „Капиталът“ на Маркс

⁴ Шефле А., „Същността на социализма“, В.Д.Поборников, Кюстендил, 1886, с.32

определящ параметрите на държавното вмешателство Шефле конкретно го разисква и формулира своето становище: „Трябва прочее да се пазим, да смятаме социализма като система за периодическа граница на частната собственост“.¹

И още: „Социализмът няма нужда да преобразува незабавно и изведнъж цялото частно производство в колективна собственост и държавни фабрики, а цялото ръководство на работите от частните предприемачи ще промени в публично икономическа администрация.“²

Социализмът не е пределът на частната собственост, тя ще съществува и при него като той няма да я преобразува незабавно. Шефле определя конкретните граници на нейното съществуване при социализма: „Средствата за производство трябва да бъдат за социализма колективна собственост и само тогава, както се вижда, ще може да се осъществи пропорционалното на труда възнаграждение и частната собственост в областта на предметите за потребление.“³

Личните потребности при социализма ще се удовлетворят на базата на частната собственост, на пазарен принцип, а колективната собственост ще решава обществените потребности. Следователно при социализма според Шефле ще се съвместяват плановия модел и пазарния модел, при това тяхното действие е в строго определени граници, и насочено към постигането на конкретни цели в обществото. При това цялата дейност както на частните предприемачи така и на колективното производство ще се ръководи от „публична икономическа администрация“.

Идеята на Шефле за модела на стопанска организация при социализма, безспорно е оригинална. Тя е законо-

рен резултат от неговата философска концепция за общественото развитие, в която еволюционизмът играе определяща роля и всяка форма на обществената организация изпълнявайки своята роля, слиза от обществената сцена.

Оригиналността на идеята на Шефле е оценена от икономическата история и тя го е определила като автора, който поставя основите на теорията за смесената икономика.

Определил същността на социализма, Шефле се заема да анализира и последиците, които ще се формират в „главните клонове на съвременния икономически ред“ от трансформирането на частната капиталистическа собственост в колективна. Едновременно с това, той очертава и параметрите на държавната намеса в стопанската сфера.

В сферата на потреблението, която в икономическата система на Шефле е определяща, промените са от първостепенно значение, те ще определят правото на социализма за съществуване. При съществуващата наредба на „народното стопанство“ има пълна свобода за определяна на личните потребности на хората. „Свободното определяне на потребностите е въобще най-главната основа на свободата.“⁴

Основният въпрос при новото обществовено устройство е дали социализмът ще запази свободата на избора. Ако той не успее да се справи с тази задача „...тогава той е враждебен на свободата, на всякаква индивидуалност, на всякаква цивилизация и няма никакви шансове за да удовлетвори кога да е най-настоятелните човешки влечения.“⁵

Научното поведение на Шефле при разискването на проблема твърде много наподобява това на Джон С. Мил. При разглеждането на аналогична проблема тика, макар и в един по-ранен период. И

¹ Пак там с.31

² Шефле А., „Същността на социализма“, В.Д.Поборников, Кюстендил, 1886, с.42

³ Пак там с.52

⁴ Пак там с.37

⁵ Шефле А., „Същността на социализма“, В.Д.Поборников, Кюстендил, 1886, с.42

дватамата са изправени пред едни и същи проблеми, чертаейки бъдещото общество вено развитие се сблъскват с онсовните принципи на буржоазното общество: неприкосновеността на частната капиталистическа собственост и свободата на индивида. Джон С. Мил, с редица условия и не съвсем категоричен тон, чертае параметрите на обществената собственост в едно „близко“ или „далечно“ бъдеще, не намирайки сили да прекрати рамките на частната собственост. Докато Шефле категорично поставя въпроса за актуалността на колективната собственост, макар и компромисно допускайки съществуването на частна собственост в сферата на личното потребление.

Но по въпроса за личната свобода, свободата на избора и двамата категорично заемат позицията, че ако бъде щото социалистическо устройство не създаде условия за нейното разгръщане, по-добри от тези при „съществуващия икономически ред“, то е обречено на провал. Шефле е убеден в предимствата на социализма в този аспект и ги посочва: „Колективното производство организирано според заетите в производителни групи, доста добре ще може да доставя ежедневни, седмични, месечни, годишни статистически сведения за свободно установяване на личните и семейни потребности – както това се върши сега от пазара чрез търсенето.“¹

При социализма ще се намалят колебанията в търсенето, тъй като ще се формира едно средно съсловие, с приблизително еднородни потребности. Наличието пък на запасни магазини ще уравнива търсените и предлагани количества продукти. Социализмът не поставя никакви пречки пред свободния избор, напротив премахвайки анархията на капиталистическото производство създава по-добри условия за задоволяване на потребностите.

¹ Пак там с.38

Социализмът ще обособи и редица промени в сферата на производството и обръщението, усъвършенствайки съществувашата икономическа система. Шефле посочва, че социалистическото производство се е развило в сега съществуващата „икономическа наредба“ и то е нейно продължение, което отстранява нейните дефекти и я извежда на ново ниво. „Социалистическия процес на производството не е нещо съвсем ново, нещо, което не е било; той е само обобщение на съществуващите вече публични длъжности и публични учредения...“²

Новото, което трябва да внесе социалистическото производство е да промени принципа на стопанската дейност, като трансформира „...оная икономическа плодотворна страна на либералния принцип, която е основана на великата икономическа истина – със силата на която, частния интерес става оръдие за да се осъществят обществените задачи на производството.“³

А това може да се реализира като капиталистическата конкуренция се трансформира, замени от „съревнованието на труда.“ „Социализмът трябва да се погрижи, щото всяка една отделна личност да си намира личния интерес при най-добрия резултат на колективния труд, най-малко дотолкова, доколкото това нещо съществува при либералния начин на производство“.⁴

Социализмът трябва да изгради система, която справедливо да награждава личните заслуги пред обществото да стимулира личния интерес, в противен случай той няма да постигне справедливо разпределение на продуктите на обществения труд.

Стимулирайки личния интерес социалистическото производство ще създава условия „...всеки да произвежда повече с

² Пак там с.43

³ Шефле А., „Същността на социализма“, В.Д.Поборников, Кюстендил, 1886, с.46

⁴ Пак там с.48

възможно малки разходи¹, да се пести общественото време и материалите.

Построен на тези нови принципи социализмът ще победи, тъй като „...без съмнение съдържа повече единство, повече съзнателно отношение към обществността, с коренното унищожаване на частните монополи, с преимуществата на всестранното възбуждане на личните интереси и с всестранен свободен контр рол, когато се изпълняват социалните функции, сир. ако сполучи да запази всичките положителни страни на съществуващия ред.“²

Социализмът ще внесе и съществени промени и в една твърде деликатна сфера – в сферата на частния кредит, лихвата, наема, арендата. Тези промени са толкова значими, че Шефле ги определя като „преврат“. Социализмът ще унищожи държавните и частните дългове, наемите от жилища, арендата, тъй като „...социализма отрича каквато и да е поземлена наследствена аристокрация, която се поддържа от постоянните доходи на парите или земята. Той припознава само аристокрацията на личните, всенародно припознати заслуги.“³

Наемането на търговски жилища ще отпадне, тъй като се премахва частната спекулативна търговия. Ще отпадне и наемът на жилищата, защото социализма ще премахне квартирното лихварство. „Кредитът за лично потребление ще бъде възможен във вид на взаимобразни давания от обществото за бъдещия труд на длъжника в полза на обществото.“⁴

С разглеждането на промените в сферата на кредита и наемните отношения А.Шефле нанася последните щрихи на картината на държавно регулиране на производството. Той очертава една перспектива пред обществото, която съчетава най-доброто от частната инициа-

тива и предимствата на колективната собственост.

В рамките на традиционния за немската икономическа теория възглед за водещата роля на държавата, Шефле насочва вниманието към нарастването на нейната роля в резултат на редица значими социално-икономически промени.

Новото, различното при него е, че той свързва нарастването на държавното присъствие в стопанската сфера с трансформирането на частната капиталистическа собственост в колективна. Шефле преминава една твърде деликатна граница, чието прекрочване е немислимо, недопустимо за редица икономисти и социолози. Преминаването на тази граница разкрива пред Шефле нови хоризонти за неговите научни търсения в откриването на пътища за реформи в обществото. Опитът за съчетаване на възможностите на частната капиталистическа собственост (пазарния механизъм) с тези на колективната (държавното регулиране) почиват на обективна основа, продиктувана от противичащите промени в социално-икономическия живот на обществото по негово време. Провокиран от промените в социално-икономическата сфера, които от една страна очертават задълбо-чаващи се дефекти на пазарното капиталистическо стопанство, а от друга подчертават разгръщания се обществен характер на производството, той търси изход чрез възможностите на държавата да разреши този конфликт, търсейки на лагането на нови социално-икономически форми.

Разгледан от чисто теоретичен аспект, този опит на А. Шефле поставя основите на теорията за смесената икономика. За значимостта на теорията на Шефле за държавата и нейното присъствие в стопанския живот говори факта, че тя привлича вниманието на редица икономисти и социолози като А. Вагнер, В. Зомбарт, фон Мизес, А. Хансен, П. Самуелсон, и др., които насочват своята творческа енергия в нейното развитие.

¹ Пак там с.47

² Пак там с.49-50

³ Пак там с.52-53

⁴ Пак там с.53